

חמש טבילות

ראשי פרקים

א. פתיחה	ג. בגדים, עבודה ומקום
ב. תפקיד הטבילה - פתיחה וחתימה	1. שינוי בגדים ושינוי עבודה
1. פסוקי התורה	2. שינוי מקום
2. פשיטה ללא לבישה	ד. הטבילות כחלק מעבודת היום
3. הטבילה - נקודת חיבור	ה. סיכום

א. פתיחה

בתיאור עבודת יום הכיפורים שבפרשת אחרי מות נאמר בשני מקומות שעל הכהן לטבול במים במהלך עבודת היום. פעם אחת בתחילת הפרשה, בסמוך ללבישת בגדי הלבן (ויקרא טז, ד):

כַּתְּנֶה בְּד קֹדֶשׁ יִלְבֹּשׁ וּמְכַסֵּי בֶד יִהְיוּ עַל בְּשָׂרוֹ וּבְאַבְנֵי בֶד יִחַגַר וּבְמַצְנֶפֶת בֶּד יִצְנֹף, בְּגָדֵי קֹדֶשׁ הֵם וְרַחֵץ בַּמֵּי אֶת בְּשָׂרוֹ וּלְבָשֶׁם.

ופעם נוספת לאחר כפרת הדמים בקדש הקדשים ובהיכל, בין פשיטת בגדי הלבן ללבישת בגדי הזהב (שם, כג-כד):

וּבָא אֲהָרֹן אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וּפָשַׁט אֶת בְּגָדֵי הַבַּד אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ וְהִזְיָחֵם שָׁם. וְרַחֵץ אֶת בְּשָׂרוֹ בַּמֵּי בְּמִקְוֹם קְדוֹשׁ וּלְבַשׁ אֶת בְּגָדָיו וַיֵּצֵא וַיַּעֲשֶׂה אֶת עֲלָתוֹ וְאֶת עֲלַת הָעֵם.

הטבילה כחלק מסדר מובנה של עבודה ולא כאופן היטהרות מטומאה מסוימת, כמעט ולא מופיעה במקומות אחרים בתורה.¹ ממילא, השאלה המרכזית שאותה יש לברר היא: מהו תפקידן של טבילות אלו? איזה מאפיין ייחודי של עבודת יום הכיפורים גורם לקיומן?

1 ראה להלן דיון אודות הטבילה בימי המילואים.

ב. תפקיד הטבילה - פתיחה וחתימה

בראש ובראשונה יש לדון האם הגורם המחייב את הטבילה נמצא בשלב שקדם לה או בזה שעתידי לבוא אחריה. דהיינו: האם הטבילה היא מעין חתימה של המעשה שקדם לה, או שהיא מהווה פתיחה והתחלה של השלב שלאחריה.

את הטבילה הראשונה בפרשה אנו מוצאים לפני לבישת בגדי הלבן. בתיאור של לבישת הבגדים, משמיטה התורה את פשיטת בגדי הזהב ומציינת רק את לבישת בגדי הלבן. לאור זאת מסתבר שטבילה זו קשורה לבגדי הלבן שאחריה ולא לבגדי הזהב שלפניה. לעומת זאת, הטבילה השנייה מוזכרת בין פשיטת בגדי הלבן ללבישת בגדי הזהב, ולכן יש מקום לדון לאיזה מן השלבים היא שייכת.

לאור העובדה שהטבילה הראשונה קשורה באופן מובהק הכנה לשלב הבא אחריה, אי אפשר לומר שהטבילות כולן מתייחסות לשלב שקדם להן.² עם זאת, עדיין אפשר לראות את חובת הטבילה, הממוקמת בין שלבי העבודה השונים, בשתי דרכים:

א. כפתיחה של השלב המגיע אחריה, בין אם מדובר בבגדי לבן ובין אם מדובר בבגדי זהב.

ב. כפתיחה וחתימה של העבודה בבגדי לבן.

בקריאה ראשונה של הפסוקים נראה יותר כאפשרות השנייה, היינו שהטבילות קשורות דווקא לעבודה בבגדי לבן ולא לעבודה בבגדי זהב. זאת משום שהנושא המרכזי בפסוקים הוא ייחודיותם של בגדי הבה, בין בשלב הלבישה ובין בשלב הפשיטה, בעוד שלבישת "בגדיו" מתוארת בפרט טכני ואגבי. כמו כן, על פי פשטי המקראות הכהן פושט את בגדיו וטובל במקום קדוש (בתוך ההיכל), וממילא מסתבר שהטבילה קשורה לעבודת הפנים בבגדי הלבן ולא לשלב הבא שבו הוא יוצא לעזרה ועושה את עולתו ואת עולת העם.³ כך מפורש גם ברלב"ג (ויקרא טז) שחילק בין הטבילה שלפני העבודה בבגדי לבן, שבאה משום ש"יצטרך המכפר עליו לתכלית הטהרה כדי שיהיה נכון לטהר" לטבילה שאחרי העבודה

2 קושי נוסף על הבנה זו הוא שלא מצינו טבילה לאחר העבודה האחרונה בבגדי זהב. אמנם, בגרסת הירושלמי במשנה (ז, ב), המובאת בבבלי (ע) בסוגריים, נאמר שטובל גם לאחר פשיטת הבגדים בסוף עבודת היום. בספר זבחי שלמים לרמ"ק (תקוני כהן גדול תקון ה) הציע אפשרות שלפיה עניינה של הטבילה דווקא בפשיטת הבגדים והיא מדגישה את התפשטותן של המידות שהיה אחוז בהן קודם (בין מידות החול ובין מידות הקודש השונות), וכתב שאין טבילה בין העבודה האחרונה ללבישת בגדי החול רק משום שיש בכך השוואה בין הקודש והחול, עיי"ש.

3 מכך הוכיחו עמדה זו גם הרלב"ג (המובא להלן) והרב מרדכי ברויאר בפרקי מועדות (עמ' 510).

שהיא ”להעיד על חוזק טומאת מה שיכפר עליו וחלאתו, ולזה כאילו השיגהו דבר יצטרך לטבול עליו“.⁴

מאידך, היכרותנו עם מושג הטבילה בתורה דוחפת אותנו להבין אותה דווקא כהכשר לעבודה הבאה. בכל התורה, פעולתה של הטבילה היא פעולת הכשר של אדם טמא לקראת חזרתו אל עולם הטהרה (בחיי היומיום או במקדש) - ”ורחץ במים וטהר ואחר יבוא אל המחנה“ (ויקרא יח, ח). לכן סביר לומר שגם ביום הכיפורים הטבילה נדרשת כהכנה לקראת השלב הבא. ואף שביום הכיפורים אין בכהן הגדול שום חשש של טומאה ממשית, בכמה מקומות אנו מוצאים שגם אדם שאינו טמא יכול להוסיף טהרה על טהרתו.⁵ אך אם נבין את הטבילה כפתיחה וחתומה של לבישת בגדי הלבן, יתחדש לנו מושג חדש של טבילה שאין דומה לו בכל התורה.

ייתכן ששאלה זו תלויה באופן הלימוד של הטבילות במדרשי התנאים. בספרא המצוטט בגמרא (ל.ב.) הובאו שתי דרכים עקרוניות ללמוד את חובת הטבילות ביום הכיפורים. הדרך הראשונה היא דרכו של רבי, שלפיה הטבילות כולן נלמדו מן הפסוק הראשון:

אמר רבי: מנין לחמש טבילות ועשרה קידושין שטובל כהן גדול ומקדש בו ביום? שנאמר... 'ורחץ במים את בשרו ולבשם', הא למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה, ואומר 'בגדי קדש הם' - הוקשו כל הבגדים כולן זה לזה.

כלומר, עיקר דין הטבילה נלמד לדעת רבי מן הפסוק שבו קשורה הטבילה לשלב הבא של העבודה. אך בעוד שפשט הפסוק עוסק רק בלבישת בגדי לבן, מרחיבה דרשתו של רבי את חובת הטבילה גם לקראת לבישת בגדי הזהב.

לעומת זאת, רבי יהודה לומד את חובת הטבילה משילוב של שני הפסוקים הנזכרים לעיל:

אמר רבי יהודה: מנין לחמש טבילות ועשרה קידושין שטובל כהן גדול ומקדש בו ביום - תלמוד לומר ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד... ורחץ בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו ויצא ועשה, הא למדת: שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה.

4 הרלב"ג דימה טבילה זו לטבילתו של שורף את הפרים והשעירים, ועיין ספורנו (ויקרא טז כד): "ורחץ את בשרו. אחר שסמך על השעיר המשלח". ניתן לחזק דמיון זה מן ההו"א המובאת בספרא (ה, ב) שהמשלח את השעיר חייב לרחוץ "מגזירת מלך", היינו שחייב הרחיצה של המשלח הוא דין בעבודת היום בדומה לטבילות הכהן הגדול, שלא כמסקנת הספרא שאין חובת רחיצה אלא רק דין טומאה עד שירחץ.

5 כפי שהראה הרב מאיר שפיגלמן במאמרו 'דרגות הלכתיות בטהרה' (בתוך מעלין בקדש א, עמ' 120-94).

בקריאה ראשונה נראה כאילו רבי יהודה לומד את הטבילות כולן מן הפסוק השני בלבד,⁶ אך בגמרא (לב:) מבואר שהוא לומד זאת משילוב של שני הפסוקים יחד.

לאור דברינו לעיל, ייתכן ששתי דרכי הלימוד משקפות שתי הבנות שונות של חובת הטבילה: דעת רבי היא שהטבילה מהווה פתיחה לשלב הבא, ומשום כך הוא לומד את הטבילות כולן מן הפסוק הראשון.⁷ לעומת זאת דעת רבי יהודה היא שהטבילה מהווה פתיחה וחתימה לשלב של בגדי הלבן, ומשום כך הוא לומד את שני סוגי הטבילות משני הפסוקים שבפרשה.⁸

פשיטה ללא לבישה

נקודת מבחן לשאלה זו תהיה במקום שבו הפשיטה והלבישה נבדלות זו מזו. הבדלה כזו יכולה להתרחש סביב קריאת התורה של הכהן הגדול בשלהי עבודת היום, כפי שנאמר במשנה (סח):

בא לו כהן גדול לקרות, אם רצה לקרות בבגדי בוץ - קורא, ואם לאו - קורא באצטלית לבן משלו.

המשנה מתארת תרחיש שבו הכהן הגדול פושט את בגדי הלבן ואיננו לובש את בגדי הזהב הקשורים לשלב הבא של העבודה אלא "אצטלית לבן משלו".⁹ המשנה עצמה (ע.) ממשיכה לתאר את סדר העבודה לפי התרחיש הראשון, שבו קורא הכהן בבגדי בוץ, וממילא ברור שהטבילה והקידושים יהיו כשמחליף את בגדיו לבגדי זהב:

אם בבגדי בוץ קורא, קדש ידיו ורגליו פשט ירד וטבל עלה ונסתפג, הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו.

אך לא ברור מדברי המשנה מתי תיעשה הטבילה בתרחיש של לבישת איצטלית לבן משלו: עם פשיטת בגדי הלבן או לפני לבישת בגדי הזהב?

6 וכך משמע גם ברמב"ם (ב, ב).

7 את הפסוק השני, שממנו עולה שהטבילה קשורה לשלב הקודם, הוא דורש לגבי חובת הקידוש.

8 נעיה, עם זאת, שמדברי התנא דבי רבי ישמעאל נראה שלמד את הטבילות משני הפסוקים, ולמרות זאת ראה אותם כשייכים לשלב הבא בלבד. ואכן מדבריו עולה שאין באמת מקום לשני פסוקים והיה רוצה להסתפק באחד מהם אילו היה זה אפשרי (ועיין תוס' לב: ד"ה תנא).

9 אמנם יש שפירשו איצטלית זו כבגדי כהונה בבעלות פרטית של הכהן (עיין רש"י לה: ד"ה עבודת וד"ה בלבד), אך העמדה המקובלת בראשונים היא שמדובר בבגדי חול (תוס' ישנים סח: ד"ה מכלל, רמב"ם ג, ט).

מדברי הראשונים¹⁰ עולה בבירור שהטבילה תיעשה בסמוך ללבישת בגדי הזהב, ולא בסמוך לפשיטת בגדי הלבן. כלומר, הראשונים הכריעו בפשטות שהטבילה מהווה פתיחה לשלב שבא אחריה, ואיננה קשורה לשלב שקדם לה.¹¹ כך מפורש גם בדברי הריטב”א במקום אחר (לב: ד”ה ופשוט), כאשר הוא מסביר מדוע לא ייתכן שתהיינה שתי טבילות בכל החלפת בגדים:

בטבילה ליכא למימר דתיהוי חדא אפשיטה, שלא מצינו טבילה אלא להכשיר להבא.

הטבילה - נקודת היכור

מלבד שתי האפשרויות הללו יש מקום להציע גישה שלישית, העולה מתוך ניסוחי הספרא והגמרא ובאה לידי ביטוי בדברי בן זומא. בגמרא (ב: דנו בטעמה ומקורה של הטבילה שאותה טובל כל כהן עם כניסתו לעזרה בכל יום:

שאלו את בן זומא: טבילה זו למה?

אמר להם: ומה המשנה מקודש לקודש, וממקום שענוש כרת למקום שענוש כרת - טעון טבילה, המשנה מחול לקודש וממקום שאין ענוש כרת למקום שענוש כרת - אינו דין שטעון טבילה?

בפרטי הקל וחומר של בן זומא נדון להלן, אך לענייננו חשוב הציר המרכזי של דבריו. ברור לחלוטין מדברי בן זומא שתפקיד הטבילה איננו בחתימה של השלב הקודם, שהרי לדעתו ככל שהשלב הקודם פחות קדוש, יש יותר סיבה לטבול. ממילא היה מקום לומר שלדעתו הטבילה מהווה הכשר ופתיחה לשלב הבא (כפי שעלה מדברי הראשונים לעיל).

למרות זאת, ברור מדבריו שהטבילה קשורה גם לאופיו של השלב הקודם: ”ממקום שאין ענוש כרת למקום שענוש כרת”. כלומר, הטבילה קשורה לפער שבין השלב הקודם לשלב הבא.¹² נראה שהטבילה קשורה לדעת בן זומא לעצם השינוי מקודש לקודש.¹³ כלומר, הטבילה לא נועדה לחתום את העבודה הקודמת, וגם לא להוות הכשר לעבודה הבאה. תפקידה הוא להוות מעין קישור שמתבצע על קו התפר שבין שתי העבודות. כך עולה גם מן הלשון

10 ריטב”א (סח: ד”ה א), מאירי (ע. ד”ה אמר), תוס’ הרא”ש (סח: ד”ה א) ותוס’ ישנים (סח: ד”ה א).

11 כך דייקו בספר שערי היכל (מערכה סד).

12 אפשר היה לומר שהמעבר ממקום נמוך למקום גבוה דורש טהרה חדשה, מעין דין ”בגדי אוכלי תרומה מדרס לאוכלי קדש”, אך לא שייך לומר זאת על המעבר מבגדי לבן לבגדי זהב שהוא מקדושה חמורה לקדושה קלה.

13 לכאורה קשה לפי הבנה זו מדוע אפשר היה ללמוד בקל וחומר לטבילה מחול לקודש ולא לטבילה מקדש לחול בסוף היום. וייתכן לחלק בין תחילת העבודה, שמגיעה מתוך עולם החול, לסוף העבודה שבו אין כל משמעות למה שיבוא אחר כך, וכעין זה כתב הרמ”ק שיזכר להלן, וצריך עיון.

החוזרת ונשנית בספרא ובגמרא: "המשנה מבגדי זהב לבגדי לבן", "כל המשנה מעבודה לעבודה", וכן מלשון הרמב"ם (ב, ב): "בכל עת שישנה הבגדים".

מהו תפקידה של הטבילה בקו תפר זה? מסברה היה נראה לומר שתפקידה לחדד את ההבדל שבין סוגי העבודות. ספר החינוך (מצוה קעג) מסביר שמטרת הטבילה (באופן כללי) היא "כדי שיראה האדם את עצמו אחר הטבילה כאילו נברא באותה שעה, כמו שהיה העולם כולו מים טרם היות בו אדם". במובן זה, הטבילה ביום הכיפורים יכולה לבטא לידה מחדש של הכהן בין עבודה לעבודה, ובכך לבטא את השינוי המהותי הקיים בין העבודות, ולייחד כל אחת כעולם העומד בפני עצמו, בדומה לטבילת הגר שמבטאת את הניתוק המוחלט בין שלב הגוינות לשלב הגירות. כך מפורש בדברי האברבנאל (ויקרא טז) שכתב שהכהן היה טובל כדי "להורות שהיה נעתק ממין עבודה אחת אל עבודה אחרת".

אך מדברי רבי משה קורדובירו בזבחי שלמים (תקוני כהן גדול תקון ה) עולה כיוון הפוך לגמרי. בדבריו שם הוא מקדים ומבאר שבגדי הלבן הם כנגד שם הוי-ה ובגדי הזהב הם כנגד שם אדנות, וכותב

אין בחינת אורו באדני¹⁴ כבחינת אורו ביהו"ה. לכן לכלול אור זה בזה וזה בזה, בהיותו מחליף בגדי מלבן לזהב ומזהב ללבן צריך טבילה להורות על אור המתפשט ומתהפך לכמה טעמים.

לדעת הרמ"ק מטרת הטבילה איננה יצירת הבדלה וחיץ בין שלבי העבודה. הבדלה זו נוצרת מאליה בכך שהכהן לובש בגדים שונים שמקשרים אותו לעולמות רוחניים שונים. העבודה בבגדי הזהב היא עבודה בעולם העשייה האנושי שבעזרה, ואילו העבודה בבגדי לבן היא עבודה במרחב האלוקי הפנימי. תפקיד הטבילה הוא דווקא לקשר ולחבר את השלבים השונים, כאשר האמצעי לכך הוא פשיטת הלבושים כולם על מנת להתחבר לשורש האחד שמעבר לכל הבחינות והצדדים.¹⁴

14 שאלת האחדות והריבוי היא שאלת יסוד בעבודת בית המקדש בכלל ובעבודת יום הכיפורים בפרט (כגון בעניין שני השעירים), והמהר"ל (גבורות ה' פרק לו) האריך בכך בהקשר של קרבן פסח. פעולה נוספת שיכולה להיעשות ללא בגדי כהונה היא קריאת התורה של הכהן הגדול, שכבר הזכרנו לעיל. קריאה זו ממוקמת גם היא בין עבודת היום בבגדי לבן לעבודת היום בבגדי הזהב, ולאור דברי הרמ"ק הנ"ל אפשר לראות גם אותה כאיחוד של הבחינות השונות מתוך טבילה במימי התורה. ואכן, הרמ"ק עצמו כתב (תקוני כפרה תקון יז) ש"טעם קריאה זו הוא לייחד תורה שהיא תפארת לעבודה שהיא מלכות". התפארת מכילה בתוכה את ה"עמודא דאמצעייתא", הנקודה המרכזית המאחדת את הספירות השונות, וקריאת התורה מבקשת להעניק ממד זה לעבודה שהיא בבחינת המלכות שמבטאת את הפירוד של האור האלוקי היורד למציאות.

ג. בגדים, עבודה ומקום

שינוי בגדים ושינוי עבודה

עד כה עסקנו בשאלה האם הטבילה היא פתיחה לשלב הבא אחריה, או גם חתימה לשלב שקדם לה, וראינו שנטיית הראשונים לומר שהיא פתיחה והכשר לשלב הבא. כעת ננסה להבין איזה היבט של השלב שבא אחרי הטבילה הוא שמחייב אותה.

מן הפסוק הראשון שהובא לעיל, עולה קשר הדוק בין הטבילה לבין הבגדים: ”בגדי קדש הם ורחץ במים את בשרו ולבשם“. מלשון זו ניתן להבין שהטבילה היא הכשר שנדרש לצורך לבישת בגדי הקדש. כך עולה גם מלשון הספרא (אחרי מות פרשה ד ו אות ד): ”המשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה“.¹⁵ כך משמע גם בלשון הרמב”ם: ”כל עת שישנה הבגדים ויפשוט בגדים ולובש בגדים אחרים טעון טבילה“.¹⁶

לעומת זאת, בפסוק השני נראה שקשר זה פחות ברור:

וְרָחַץ אֶת בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם בְּמִקְוֹם קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ אֶת בְּגָדָיו וַיֵּצֵא וַעֲשֶׂה אֶת עֲלֹתוֹ וְאֶת עֲלֹת הָעֵם.

אם נתעלם מפשיטת בגדי הלבן שקדמה לטבילה, הרי שנראה בפשט הפסוק שהן הטבילה והן לבישת הבגדים מכינות את הכהן לעבודה הבאה, היינו לעשיית עולתו ועולת העם. כיוון זה, שלפיו הטבילה היא הכנה לעבודה הבאה, עולה גם מתוך לשון אחרת שאינה נמצאת בספרא אך שולבה בו על ידי הגמרא (לב): ”שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה“.¹⁷ המוקד בלשון זו איננו הבגדים עצמם אלא העבודה המתלווה אליהם, שהיא המחייבת את הטבילה.¹⁸

חידוד לפער שבין הספרא לגמרא בשאלה זו אפשר למצוא בהוה אמינא המובאת בספרא (אחרי מות פרשה א א אות יג) ונעדרת מן הגמרא:

יכול המשנה מבגדי זהב לבגדי זהב ומבגדי לבן לבגדי לבן יטעון טבילה? תלמוד לומר - הם. יכול יטעון טבילה בין מכנסים לכתונת בין כתונת לאבנט ובין אבנט למצנפת? תלמוד לומר - ולבשם, כולם כאחת.

15 וכן: ”בגדי קדש הם - הוקשו כל הבגדים זה לזה“.

16 וכן בפירוש הר”י מלוגיל על המשנה (פרק ג, ד”ה חמש טבילות), וכך נקט גם הרמ”ק בספר זבחי שלמים (תקוני כהן גדול תקון ה).

17 כך גם הבין פרופ’ דוד הנשקה (לסדר העבודה ביום הכיפורים, מגדים לג, עמ’ 41-13), לשיטתו שכלל לא היה שינוי בגדים בעבודות היום.

18 הרב רא”ם הכהן בספרו בדי הארון (עמ’ 174-173) עמד גם הוא על שינוי לשון זה, אלא שייחס אותו לפער שבין רבי לרבי יהודה, ולא לפער שבין הגמרא לספרא.

מן ההוה אמינא של הספרא, שגם החלפת בגדי זהב בבגדי זהב אחרים טעונה טבילה, עולה שהטבילה מהווה הכשר ללבישת הבגדים,¹⁹ ובוודאי שלא רק הכנה לשלב הבא של העבודה.²⁰ גם מן ההוה אמינא השנייה של הספרא, שתהיה טבילה בין כל אחד מן הבגדים, עולה בבירור ההבנה שהטבילה קשורה ללבישה עצמה.²¹

שתי ההצעות התיאורטיות הללו נעדרות מן הבבלי, ולאור האמור הדבר מובן היטב: כיוון שלפי הבבלי הטבילה היא הכנה לעבודה, אין שום סיבה לומר ששינוי הבגדים ללא שינוי עבודה טעון טבילה, ובוודאי אין מקום לומר שיהיה צורך בטבילה בין בגד לבגד.

התייחסות לשאלה זו אפשר למצוא בפירושי הראשונים לדברי התנא דבי רבי ישמעאל המובאים בגמרא (לב):

תנא דבי רבי ישמעאל: קל וחומר, מה בגדי לבן שאין כפרתן מרובה - טעונין טבילה, בגדי זהב שכפרתן מרובה - אינו דין שטעונין טבילה?

רבי ישמעאל מבקש ללמוד בקל וחומר מן הטבילה שלפני לבישת בגדי הלבן שתהיה טבילה גם לפני לבישת בגדי זהב. בכדי להסביר מדוע הוא רואה את בגדי זהב כחמורים יותר, הוא אומר ש"כפרתן מרובה". הראשונים על אתר נחלקו בפירושו של ביטוי זה, כפי שמבואר בתוספות הרא"ש ובתוספות ישנים (לב: ד"ה שכן):²²

פירוש שמכפרין כל השנה כולה, ורש"י פירש שמכפרים על כל העבירות של כל השנה.

דעת תוס' הרא"ש והתוס' ישנים היא שיתרונם של בגדי זהב בכך שהם מכפרים כל השנה כולה, בניגוד לבגדי הלבן שמשמשים לכפרה רק אחת בשנה. רש"י, לעומת זאת, פירש שיתרונם של בגדי זהב הוא בכך שהם מכפרים על כל העבירות בניגוד לבגדי הלבן שמכפרים רק על טומאת מקדש וקדשיו (עיין רש"י לב: ד"ה כפרתן). נראה ששורש מחלוקת

19 וכן דייקו בספר סדר יומא (עמ' צא) והביאו את לשון החזון איש (קכו, כב) שהבין את הטבילה כדין בעבודה ולכן כתב שלא כהו"א של הספרא: "אם נקרע בגדו והחליפו באמצע עבודת פנים, יש לעיין האם צריך טבילה וקידוש. ומסתבר שאין צריך, שלא נאמרה אלא במשנה מעבודה לעבודה, וכיון שטבל וקידש כבר נתקימה מצוה זו".

20 עם זאת, יש לדון האם מסקנת הספרא היא שיש להבין את חובת הטבילה באופן שונה מהותית ולקשר אותה לשינוי עבודה, או שמא זו מסקנה בעלת אופי מקומי, שלפיה מעשה החלפת בגדי זהב בבגדי זהב איננו מעשה לבישה חשוב שטעון טבילה.

21 יתר על כן, מהוה אמינא זו משמע שהטבילה אינה רק הכשר והכנה ללבישת הבגדים, אלא חלקי ממשי ממעשה הלבישה של הבגדים. הגר"ד בשיעוריו (ל) דן בהרחבה בשאלה זו ביחס לטבילה, ואנו נרחיב בכך כשנדון בקידוש ידיים ורגליים.

22 עיין בהקדמת המהדיר לתוס' הרא"ש שתוס' הרא"ש והתוס' ישנים במסכת יומא דומים מאד זה לזה, גם בטעויות שנפלו בהם, ונראה שממקור אחד הגיעו.

הראשונים הוא בשאלה שבה אנו דנים: בעוד שבעלי התוספות דנו ביתרונם של בגדי הזהב עצמם, הרי שרש"י דן בחשיבותה של העבודה הנעשית בבגדי הזהב ביום הכיפורים. מכך משתמע שהתוס' ראו את הטבילה כהכנה ללבישת הבגדים ואילו רש"י ראה אותה כהכנה לעבודה.²³

בכדי לבחון את יישומיה של חקירה זו נשוב אל קריאת התורה של הכהן הגדול. ראינו לעיל תרחיש שבו יש הפרדה בין פשיטת הבגדים הקודמים ללבישת הבגדים הבאים. כעת אנו מחפשים מקרה שבו יש פער בין לבישת הבגדים לתחילת העבודה.

כזכור, המשנה הותירה לכהן הגדול את הבחירה בין קריאה בבגדי לבן (שבהם עבד לפני הקריאה) לקריאה באצטלית משלו. בירושלמי על אתר (ו, ב) נאמר שהכהן יכול לבחור גם לקרוא כשהוא לבוש בבגדי זהב לקראת העבודה הבאה, אך בכבלי לא הוזכרה אפשרות כזו, והריטב"א (סח: ד"ה אם) הסביר מדוע:

ודוקא בבגדי בוץ אבל בבגדי זהב לא, שאין ללבוש בגדי זהב אלא לצורך עבודה, שכל המשנה בגדים מעבודה לעבודה טעון טבילה וקידוש כדאיתא בפרק הממונה ואין טבילה וקידוש אלא לעבודה חשובה.

בתרחיש התאורטי שבו כהן גדול לובש בגדי זהב לפני הקריאה בתורה, נוצר פיצול בין לבישת הבגדים לתחילת העבודה. במקרה כזה, אם הטבילה קשורה לעבודה ראוי היה להסמיכה לתחילת העבודה,²⁴ ואם היא קשורה ללבישת הבגדים יש להסמיכה ללבישה.

אך מדברי הריטב"א עולה יחס מורכב למקרה כזה: מחד ברור לו ש"המשנה בגדים טעון טבילה וקידוש" כבר בסמוך ללבישה, ומאידך הוא סבור ש"אין טבילה וקידוש אלא לעבודה חשובה" ולכן דורש שהטבילה תהיה סמוכה לעבודה. נראה שלפי דעתו הסיבה המהותית המחייבת את הטבילה היא העבודה, אולם מה שמגדיר בפועל את זמן הטבילה הוא שינוי הבגדים (כפי הסדר המתואר בפסוק).²⁵

23 אמנם אפשר להבין שגם מי שרואה את הטבילה כדין בעבודה סבור שחשיבותה של העבודה נוצרת מחשיבותם של הבגדים שלו שבמהלכה.

24 כך אפשר להבין מפירוש הרמב"ם למשנה (ג, ב) המבוסס על גרסת הירושלמי ומנוגד לפירוש הגמרא (כט.): "ויתבאר לקמן שכהן גדול טובל ושוחט התמיד ביום צום כפור, וכיון שנפסל התמיד כמו שאמר שהרי נשחט בלילה הוצרך טבילה ואח"כ ישחט את התמיד". מלשון הרמב"ם משמע שהטבילה צריכה להיות סמוכה לעבודה כשירה דווקא, אף שיתכן שהמוקד הוא בכך שהטבילה צריכה להיות ביום, כדברי הרמב"ן שיובאו להלן.

25 ועיין בתוס' ישנים (סח: ד"ה אם) שכתבו כעין דברי הריטב"א, אלא שמדבריהם אפשר להבין שגם אם ילבש בגדי זהב יצטרך לשוב ולטבול אחר כך סמוך לעבודה, אך דבריהם אינם ברורים בזה ונראה שהם גרסה משובשת של דברי הריטב"א. ובבית הלוי (ח"א ס"ו א אות ב) פירש את דברי הת"י באופן אחר לגמרי, ולדבריו הטבילה קשורה מהותית רק ללבישה והצורך לסמוכה לעבודה נובע מסיבה טכנית, עיי"ש.

שינוי מקום

לעיל ראינו שתוס' הרא"ש והתוס' ישנים פירשו את הביטוי "כפרתן מרובה" כמתייחס לתפקודם של בגדי זהוב במהלך השנה כולה, ואילו רש"י פירש אותו ביחס לעבודה הנעשית בבגדי זהב ביום הכיפורים שמכפרת על כל העבירות, בניגוד לעבודה בבגדי לבן שמכפרת רק על טומאת מקדש. שני בעלי התוספות הנ"ל הקשו על רש"י קושיה חזקה:

ולא נהירא דהא שעיר המשתלח מכפר על כל העבירות והגרתו ווידויו בבגדי לבן מבחוץ.

כלומר: כיצד טוען רש"י שבבגדי הלבן מכפרים רק על טומאת מקדש, והרי גם עבודת השעיר המשתלח נעשית בבגדים אלו! קושיה זו תירץ הנצי"ב במרומי שדה (לב: ד"ה רש"י):

יש לומר דעבודת השעיר בחוץ הוא, ומשום עבודתה ודאי אין צריך טבילה אלא משום עבודת פנים.²⁶

כלומר, אין להקשות מעבודת השעיר המשתלח שנעשית בבגדי לבן, משום שהטבילה לא מתייחסת לעבודה זו אלא רק לעבודות הנעשות בפנים. מדברי הנצי"ב עולה הבנה חדשה בדעת רש"י: הטבילה איננה נוגעת לבגדים עצמם ואף לא לכלל העבודות הנעשות בבגדים אלו, אלא למקום שאליו עומד הכהן להיכנס. לכן לא החשיב רש"י בכלל עבודת בגדי הלבן את שילוח השעיר שנעשה בחוץ, אלא רק את עבודות הפנים שמכפרות על טומאת מקדש וקדשיו. גישה זו, שלפיה הטבילה קשורה לכניסה למקום קדוש, כמעט מפורשת בפסוקים (ויקרא טז, ג-ד):

"בְּזֹאת יָבֵא אֶהָרֶן אֶל הַקֹּדֶשׁ... וְיָחַץ בְּפִיָּם אֶת בְּשָׂרוֹ וְלִבָּשָׁם."²⁷

מקור אחר שנחלקו רש"י ובעלי התוספות בפירושו, הוא דברי בן זומא שהובאו בגמרא (ל). בעניין הטבילה שמחויב בה כל כהן עם כניסתו לעזרה:

ומה המשנה מקודש לקודש, וממקום שענוש כרת למקום שענוש כרת - טעון טבילה, המשנה מחול לקודש וממקום שאין ענוש כרת למקום שענוש כרת - אינו דין שטעון טבילה?

26 ועיין שמועת חיים (לב): שתירץ באופן אחר, וכתב שבדעת רש"י יש לומר שכפרת השעיר המשתלח נעשית רק בהגעתו למדבר ואין היא נובעת ישירות ממעשי הכהן בבגדי לבן. אפשרות אחרת היא להבין שכפרת השעיר המשתלח שונה מכפרת שאר קרבנות, עיין בפרק על כפרת השעיר המשתלח.

27 נקודה זו מוזכרת גם ב'קל וחומר' נוסף שעושה התנא דבי רבי ישמעאל (לב):
תנא דבי רבי ישמעאל: קל וחומר, ומה בגדי זהב שאין כהן נכנס בהן לפני ולפנים - טעון טבילה, בגדי לבן שנכנס בהן לפני ולפנים - אינו דין שטעון טבילה?
מאידך, ברור מדבריו שהטבילה מהווה גם הכנה לקראת העבודה בבגדי זהב שבה אין כניסה לפני ולפנים, וממילא קשה להבין אותה כדין בשינוי מקום, ראה להלן.

למה הכוונה בביטוי ”המשנה מקודש לקודש“ שאותו נקט בן זומא ביחס לטבילות ביום הכיפורים? בתוס' הרא"ש (ל. ד"ה המשנה) ובתוס' ישנים (ל. ד"ה ומה) הובאה מחלוקת בשאלה זו:

פרש"י ממקום קדוש למקום קדוש. וקשה, דהיינו דקאמר בתר הכי ממקום שענוש כרת למקום שענוש כרת! על כן נראה לפרש מקודש לקודש היינו שמשנה מבגדי קדש לבגדי קדש.

רש"י הולך כאן לשיטתו ומקשר את הטבילה למעבר ממקום קדוש אחד למקום קדוש אחר,²⁸ כשהוא מבכר את הקושי שבכפילות בדברי בן זומא²⁹ על פני שיוך של הטבילה לעצם החלפת הבגדים.³⁰ גם בעלי התוספות הולכים לשיטתם, ומפרשים את חובת הטבילה ביום הכיפורים כמתייחסת לעצם המעבר בין הבגדים השונים.³¹

יש מקום לחשוב על הקשר בין שתי השאלות שנידונו עד כה. השאלה הראשונה הייתה: לאיזה שלב מתייחסת הטבילה? בשאלה זו הצענו שלוש אפשרויות: א. הטבילה מהווה פתיחה והכנה לשלב הבא; ב. הטבילה מהווה פתיחה וחתימה של העבודות בבגדי לבן; ג. הטבילה מקשרת בין חלקי עבודת היום. השאלה שנידונה כעת היא: לאיזה היבט של העבודה קשורה הטבילה? גם בשאלה זו ראינו שלוש אפשרויות: א. שינוי בגדים; ב. שינוי עבודה; ג. שינוי מקום.

האם יש קשר בין שתי השאלות? במקורות שאותם ראינו קשה למצוא חפיפה מובהקת בין הדעות בשאלות השונות, אך יש מקום לקשר ביניהן מסברה. כך למשל, ההבנה שלפיה הטבילה מהווה הכנה עבור השלב הבא מסתברת יותר אם היא קשורה ללבישת הבגדים או

28 וכך מפורש בתוס' הרא"ש (ל. ד"ה אמר) בהבנת שיטת רש"י. אמנם ברש"י שם (ד"ה ומה וד"ה טעון) יש דגש חזק על העבודה הנעשית במקומות אלו, ונראה שלדעתו יש שילוב מסוים בין העבודה עצמה למקום שבו היא נעשית.

29 עיין ריטב"א (שם ד"ה ומה) שתיירץ קושיה זו.

30 אמנם בדברי בן זומא מפורש שיש משמעות גם למעבר ”ממקום שענוש כרת למקום שענוש כרת“, ויש לדון כיצד יבינו בעלי התוספות את היחס שבין שני חלקי המשפט של בן זומא. ועיין בגבורת ארי (ל. ד"ה ומה) שהקשה כיצד יכול רש"י לפרש שהטבילה קשורה לשינוי מקום, כאשר בגמ' לקמן (לב.) מוכח שהיא קשורה לשינוי בגדים.

31 אולם, מתוך ההקשר הרחב של דינו של בן זומא ייתכן שהבגדים הם רק ביטוי למעבר בין עבודות בעלות אופי שונה המחייבות טבילה. עיין במחלוקת הראשונים על הגמרא (ל.), בת"י (ל. ד"ה אין) שכתבו שהטבילה נעשית ”לצורך עבודה“, ובתוס' הרי"ד שקישר בין שינוי הבגדים ליום הכיפורים לחובת הטבילה ”לעבודה“ (ועיין בהרחבה בשערי היכל מערכה סב.). אמנם גם לשיטתם יש לדון האם העבודה עצמה היא מטרת הטבילה או שהיא רק מגדירה את לבישת הבגדים ככזו שצריכה טבילה, וצ"ע.

לעבודה שנעשית בהם, ופחות מסתברת אם המוקד הוא בשינוי המקומות. שהרי לא נראה מסברה שמי שהיה עד כה בקדש הקדשים יצטרך הכשר לקראת כניסה לעזרה.³²

ד. הטבילות כחלק מעבודת היום

עד כה הצענו הצעות שונות באשר לגורם המחייב את הטבילה, כאשר הנחת המוצא הייתה שהטבילה כשלעצמה מהווה בהכרח מכשיר לפעולה אחרת, או לפניה או לאחריה. עם זאת, ישנם מקורות שמהם אפשר ללמוד על נקודת מבט אחרת לחלוטין ביחס לטבילות שבמהלך עבודת היום.

במשנה (ל.) נאמר: "חמש טבילות ועשרה קדושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום". בקריאה פשוטה אפשר להבין שמדובר במניין לסימן בעלמא. אך בגמרא (לב.) נאמר:

תנו רבנן: 'ובא אהרן אל אהל מועד', למה הוא בא? אינו בא אלא להוציא את הכף ואת המחתה, וכל הפרשה כולה נאמרה על הסדר, חוץ מפסוק זה.

מאי טעמא? - אמר רב חסדא: גמירי, חמש טבילות ועשרה קידושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום, ואי כסדרן - לא משכחת להו אלא שלש טבילות וששה קידושין.

מדברי רב חסדא עולה ש"חמש טבילות ועשרה קידושין" איננו רק סימן לזיכרון שהמשנה הביאה כדרכה, אלא מסורת קדומה שמסייעת בידינו לפרש את פסוקי התורה, ואשר רש"י (ד"ה אמר) הגדיר כ"הלכה למשה מסיני". אפשר להבין שגם מסורת זו עניינה סימן בעלמא, ואין בה חידוש דין מהותי, אך בדברי הרמב"ן מפורש אחרת. כפי שמבואר בגמרא, חמש הטבילות נוצרות כתוצאה מן הכניסה להוציא את הכף והמחתה מקדש הקדשים. לדעת רוב הראשונים נעשתה כניסה זו באמצע קרבנות המוספים, אך הרמב"ן (ע.) חלק על כך וכתב:

ובדקתי ומצאתי בירושלמי, 'אמר רבי יוחנן הכל מודים בהוצאת כף ומחתה שהיא לאחר תמיד של בין הערבים', וכן כתב הרמב"ם ז"ל. וכן בדיון, שאינה עבודה ומאחרין אותה לאחר הכל ובלבד שנקיים בה חמש טבילות.

הרמב"ן סבור שאין כל ערך עצמאי לכניסה להוצאת כף ומחתה, ואנו דוחים אותה עד לאחר סוף כל עבודת המקדש של אותו יום, ותפקידה היחיד הוא "לקיים בה חמש טבילות". אמנם, גם אם נקבל את דברי הרמב"ן, שהוצאת הכף והמחתה נעשית רק כדי לפצל את עבודת

32 אמנם יש מקום להבין שבהיכל ובקדש הקדשים אין קדושת עזרה, והם נחשבים כ'חוץ' מבחינה זו (עיין זבחים סג. בענין שחיטה ואכילת קדשים בהיכל, ועיין שערי היכל זבחים מערכה קנב). נקודה בעייתית נוספת בהבנה של הטבילה כהכנה ליציאה לעזרה היא שהכהן נמצא בעזרה גם במהלך העבודות בבגדי לבן.

בגדי הזהב, יש מקום להבין את דבריו בשתי דרכים.³³ בתוס' הרא"ש (לב. ד"ה גמירי) ובת"י (שם) נאמר על דברי רב חסדא כך:

לאו דוקא גמירי, דחמש טבילות מקראי נפקי, אלא גמירי שינוי חמש עבודות ומקראי ידעין שיש לכל שינוי עבודה טבילה.³⁴

כלומר, גם אם נבין שיש דין מהותי שאותו למדנו במסורת, אין זה דין חמש טבילות (שאותן למדנו מן התורה) אלא דין של חמישה שינויי עבודה, אשר הטבילות רק נגזרות מהן. אמנם בדברי התוספות (לב. ד"ה גמירי) מבואר שהבינו את הדין שלא כתוס' הרא"ש:

תימה לי: אי הלכתא קרא למה לי לקמן? ויש לומר: אי לאו קרא, הוה אמינא חמש טבילות יטבול אפילו בזה אחר זה כולם ביחד, להכי אצטריך קרא דכשהוא משנה מעבודה לעבודה עביד להו.

התוס' כותבים שמן ה'הלכתא' עצמה יכולים היינו ללמוד שהכהן הגדול יטבול חמש פעמים בזה אחר זה, ולכן יש צורך בפסוקים כדי ללמד שהטבילות נעשות בשלבי החלפת הבגדים. מדברי התוספות עולה שיש חשיבות לעצם הקיום של חמש טבילות ביום הכיפורים, שאיננו תלוי בתפקידן ביחס להחלפת הבגדים.³⁵

אם נאמץ חידוש זה, יש לדון מה היחס בין הדרישה לטבילות מצד עצמן ובין המקורות שמהם עולה כי הן מהוות הכשר והכנה לשלב שאחריהן (על פי האפשרויות השונות שהזכרנו לעיל). אפשרות אחת היא שהגדרת הטבילה כהכשר והכנה היא אכן דין נפרד, שהתחדש כקומה נוספת מעל ההלכה המחייבת את עצם הטבילות.³⁶ אפשרות אחרת היא שהדין השני מעצב את הדין הראשון, דהיינו: הטבילות שנדרשות מצד עצמן אינן טבילות בכל עת, אלא טבילות שנעשות דווקא כהכנה לשינוי הבגדים, העבודה או המקום.³⁷

33 אמנם ברמב"ן במלחמות (א. מדפי הרי"ף) ברור שיש דין מהותי בחמש הטבילות עצמן, ראה להלן.

34 וכ"כ הריטב"א ד"ה ומהדרין. אמנם להלן לב: ד"ה פשט, כתב הריטב"א שלמדנו בהלכתא את עצם העובדה שיש חמש טבילות ועשרה קידושים, ולכן אין שתי טבילות בכל החלפה. וכך כתב גם החזון אי"ש (או"ח קכו, כב).

35 בפשטות נראה שמדובר בחלק מסדר העבודה ולא בתהליך אישי שאותו עובר הכהן, ולכן במקרה שבו הכהן הגדול נטמא באמצע היום וכהן חדש מחליף אותו, לא צריך חמש טבילות חדשות.

36 אם נבין כך, קשה לראות כיצד הגמרא ראתה בהלכה של חמש טבילות מקור שמלמד על כך שהיו חמש החלפות בגדים במהלך היום, שהרי ייתכן שיש רק שלושה שינויי בגדים ושאר הטבילות נעשות בזו אחר זו בלי החלפת בגדים.

37 בחקירה דומה לחקירתנו זו דנו האחרונים בענין ארבע כוסות של ליל הסדר (עיין בחידושי הגר"ז על הרמב"ם, חמץ ומצה ז, ט ובהגדת מנחת אשר סי' ו). כעין זה יש לדון גם בדברי הגמרא לקמן (לט:): בענין עשר פעמים שהיה כהן גדול מזכיר את השם ביום הכיפורים.

מקור שיכול לחדד נקודה זו נמצא בדברי הריב"א. בגמרא (ס). נאמר שבעבודות שנעשות בבגדי זהב הסדר לא מעכב, ורש"י שם (ד"ה בבגדי) הדגים זאת במקרה שבו הקדים את הוצאת הכף והמתנה לאילו ואיל העם. במקרה כזה, אין אילו ואיל העם (שנעשים בבגדי זהב) מפסיקים בין העבודות שנעשות בבגדי לבן, ויש רק שלושה חילופי בגדים. הראשונים על אתר (ריטב"א ד"ה ר"ג, וכע"ז בת"י ד"ה אבל) הביאו את קושיית הריב"א על דוגמה זו:

והקשה ריב"א ז"ל: אם כן היכי אמרין מה שעשה עשוי? דכל היכא דעביד הכי אין לנו אלא ג' טבילות וששה קדושין... ואגן גמרין חמש טבילות ועשרה קידושין!...

ותירץ דלכתחילה הוא דגמירי להו דאילו בדיעבד אין קדוש וטבילה מעכבין אלא בתמיד של שחר.

בדברי הריב"א מפורש, שה'הלכתא' חידשה חיוב עצמאי של חמש טבילות ועשרה קידושים, שאיננו קשור לעצם ההכשר לעבודה. יחד עם זאת, הוא לא מציע לנהוג כהצעתם של התוס' ולהשלים את הטבילות והקידושים ברציפות ללא עבודה ביניהם, ומשמע שהחלפת הבגדים הכרחית כדי להגדיר את הטבילה והקידוש כבעלי משמעות.

מקור מעניין שיכול לחזק הבנה ייחודית זו נמצא בדברי הרוקח (סי' שסג) בעניין ברכת הטבילה. הרוקח מניח (על פי פסחים ז): שכאשר מברכים לפני סיום המצווה צריך לברך בלשון "לטבול", וכאשר מברכים לאחר סיום המצווה יש לברך בלשון "על הטבילה". לאור זאת הוא מסביר מדוע הכהן הגדול מברך אחרי שטובל "על הטבילה" ולא "לטבול":

כהן גדול ביום הכיפורים כשטבל נגמרה המצוה, ואף על פי שצריך לכהן גדול ה' טבילות אמרין בפרק ב' דזבחים 'לא טבל בין עבודה לעבודה עבודתו כשירה'.

הנחת המוצא של הרוקח היא שחמש הטבילות מהוות קיום אחד של מצווה, ולכן גם לאחר שטבל אין הוא יכול לברך "על הטבילה" כי המצווה עוד לא נגמרה.³⁸ רק משום שהטבילות אינן מעכבות את העבודה מותר הרוקח את נוסח הברכה על כנו.³⁹

ככלל יש להעיר שביה"כ כפולות של חמש הן דומיננטיות במיוחד: עינויים, תפילות, טבילות, קידושים, וידוים, אזכרות, י' תשרי, מספר הקרבנות בפרשת אחרי מות, מספר הקרבנות ביום כולו (רמב"ם א, א). וכן כתב ר' אייזיק חבר בספרו בית עולמים (קלח): "ועבודה ככהן גדול ידוע הוא חסד עילאה שמתגלה ביסוד... ולכן כל עינויי יוה"כ הכל ה', ה' טבילות וה' עינויים וה' תפילות נגד ה' הנ"ל ובו מתבססין ה' מלכין ה' אותיות אלקים דחוטמא דזעיר אנפין".

38 דיוק נוסף בכיוון זה דייק הרב דני וולף מדברי הפייטן בסוף סדר 'אמיץ כוח': 'תַּמֵּם טְבִילוֹת חֲמֵשׁ וְקִדּוּשִׁים עֶשְׂרֶה', שמהם משמע שיש חשיבות לסך כל הטבילות והקידושים מלבד החשיבות שבכל אחד במקומו.

39 מקור נוסף שיכול לרמוז על משמעות עצמית למניין הטבילות והקידושים יש בדברי המהרי"ל (ליל יום כיפור ז) שעשרת הווידוים שבים הכיפורים הם כנגד עשרה קידושים. יש לדון האם לפי הבנה זו יש איסור להוסיף טבילות וקידושים. כך אפשר אולי להבין את דברי רב אשי (לב): שנמנע מלהבין בדעת רבי שיש חמישה עשר קידושים ביום הכיפורים, אף שאין זה מוכרח. ובספר

אם נקבל את העמדה שלפיה יש קיום עצמאי למעשה הטבילה, מסתבר שלא מדובר בדין שקשור לתוספת טהרה הלכתית, אלא לתהליך של התקדשות וזיכוך רוחני. עבודת יום הכיפורים כולה נמשלה לטבילה ארוכה אחת, כדבריו המפורסמים של רבי עקיבא בסוף מסכת יומא (פה:): ”אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם”,⁴⁰ וטבילות הכהן הגדול הן הביטוי לכך. וכן כתב הרלב”ג (ויקרא טז, ד):

ואחשוב שהוצרכו אלו הטבילות הנוספות בזה היום להורות על חוזק ההינקות מאלו הדברים החומריים, שהם סיבת הטומאות והעבירות שיכופר עליהם ביום הכיפורים.

רמז לכך אפשר למצוא גם במנהג לטבול בערב יום הכיפורים, אשר הוסבר ברמ”א (או”ח תרו, ד) כטבילה משום טומאת קרי, אך בביאור הגר”א שם הביא ממדרש תנחומא (ואתחנן) שהטבילה מנקה ומטהרת את הטובל מחטאיו, וכן במגן אברהם (שם סק”ח) הביא דעה שהטבילה היא משום תשובה. גם בזוהר (פנחס ריד:) הובאה טבילה זו כתהליך של טהרה רוחנית שהכרחית למפגש עם הקב”ה ביום הכיפורים: ”ובעייני בני היכלא בתשעה לירחא למעבד חדוותא ולמטבל בנהרא לדכאה גרמייהו בזווגא דמטרוניתא” [תרגום: וצריכים בני היכל בתשעה לחודש לעשות שמחה ולטבול בנהר לטהר עצמם בזיווג הגבירה].⁴¹

ה. סיכום

בכדי להבין את אופיין ותפקידן של הטבילות בעבודת היום, עסקנו בשתי שאלות יסוד: א. האם הטבילה חותמת את העבודה הקודמת, פותחת את העבודה הבאה, או מהווה גשר בין העבודות? ב. האם הטבילה קשורה לשינוי הבגדים, לשינוי העבודה או לשינוי המקום? בהמשך ראינו מקורות שונים המלמדים על כך שהטבילות עצמן מהוות חלק מסדר עבודת היום, ומסייעות לתהליך ההיטהרות של הכהן המייצג את עם ישראל.

בסוף דברינו ראינו שגם אם הטבילות הן חלק עצמאי מסדר העבודה, יש חובה לבצע אותן דווקא בין עבודה לעבודה, ואי אפשר לטבול חמש פעמים ברצף. מהי משמעותה של קביעה זו? מדוע בכלל יש צורך בטבילות בסדר היום? ולמה הן משתבצות בין שלבי העבודה?

אפשר לראות את העבודות והטבילות כשני קווים מקבילים שנמתחים לאורך סדר העבודה, והכהן הגדול נע ביניהם: כפרה וטהרה. ציר הכפרה הוא הציר של מירוק החטאים ותיקון

גחלי אש (סי' ט) הוכיח מן הירושלמי שמותר להוסיף טבילות וקידושים, עיי”ש. מאידך בשו”ת בית הלוי (ח”א סי’ א אות ב) הציע שאי אפשר להוסיף קידושים. ייתכן שניתן לקשר שאלה זו לדברי הרמ”א (או”ח רסג, א) בעניין הוספת נרות שבת, ואכמ”ל.

40 עיין במאמרו של הרב סלובייצ'יק ‘כפרה וטהרה’ בספרו ‘על התשובה’.

41 עוד על הטבילות ביום הכיפורים כאמצעי לטהרה רוחנית ראה בספר בדי הארון (עמ’ 172).

הפגמים, וציר הטהרה הוא הציר של הלידה הרוחנית המחודשת, של נפש האדם שהולכת ונטהרת. הראי"ה קוק עמד על קיומם של שני צירים אלו בעולם התשובה של כל אדם (אורות התשובה ג):

יש תשובה מכוונת נגד חטא מיוחד או חטאים רבים. והאדם שם חטאו נוכח פניו, ומתחרט עליו ומצטער על אשר נוקש בפח החטא, ונפשו מטפסת ועולה. עד שהוא משתחרר מהעבדות החטאית, ומרגיש בקרבו את החרות הקדושה, הנעימה מאד לנפשו הנהלאה, והוא הולך ומתרפא...

וישנה עוד הרגשת תשובה, סתמית כללית. אין חטא או חטאים של עבר עולים על לבו, אבל ככלל הוא מרגיש בקרבו שהוא מדוכא מאד, שהוא מלא עון, שאין אור ה' מאיר עליו... מתוך מרירות נפשית זו באה התשובה כרטיה של רופא אמון... והנה הוא הולך ונוהר, פני הזעם חלפו, אור רצון בא וזרח, הוא מתמלא עוז, עיניו מתמלאות אש קדש. לבבו כולו נטבל בנחלי עדנים, קדושה וטהרה חופפות עליו... רוח הקדש מקשקשת לפניו כזוג והוא מבושר שנמחו כל פשעים, הידועים ושאינם ידועים, שהוא נברא מחדש בריה חדשה, שכל העולם כולו וכל העולמים התחדשו עמו, והכל אומר שירה, חדות ה' מלא כל.

התשובה הראשונה היא תשובה של כפרה, שבה האדם מבקש לתקן את כל החטאים שעשה. אך התשובה השנייה איננה מתמקדת בחטא, אלא בנפש האדם ששואפת להיות קרובה יותר לקב"ה. החידוש שבעבודת יום הכיפורים הוא ששני התהליכים מתקיימים במקביל ומעצימים זה את זה. בכל פעם שבה הכהן טובל, הוא מסוגל להגיע לשלב הבא בעבודה. ובכל פעם שהוא מסיים שלב נוסף בעבודה, הוא מסוגל לטבול טבילה משמעותית יותר שמרוממת אותו למדרגה גבוהה יותר.⁴²

במונחים של רבי נחמן מברסלב, הכהן הגדול מבצע תהליך ממושך של 'תשובה על התשובה' (לקוטי מוהר"ן ו):

אפילו אם יודע אדם בעצמו, שעשה תשובה שלימה, אף על פי כן צריך לעשות תשובה על תשובה הראשונה. כי מתחלה כשעשה תשובה, עשה לפי השגתו, ואחר כך בודאי כשעושה תשובה, בודאי הוא מכיר ומשיג יותר את השם יתברך. נמצא לפי השגתו שמושיג עכשיו, בודאי השגתו הראשונה הוא בבחינת גשמיות. נמצא שצריך לעשות תשובה על השגתו הראשונה, על שהתגשם את רוממות אלקותו... נמצא בכל עת שישונו השגה יתירה, אזי יעשו תשובה על ההשגה הראשונה.

42 דוגמה נוספת למודל כזה אפשר למצוא בטהרת המצורע. תהליך זה מתחיל בהבאת צפרים, גילוח וטבילה, לאחר שבעה ימים המצורע מגלח וטובל שוב, ולאחר מכן הוא מביא קרבנות למקדש. גם שם אפשר לראות שיש יותר מטבילה אחת, ושהטבילות נעשות מתוך מפגש עם סדר של חיטוי וכפרה.

התשובה, בכל מובניה, איננה מצב סטטי שהאדם שואף אליו, אלא תהליך של תנועה מתמדת. כשהשגתו של האדם מתרוממת הוא זקוק לתשובה חדשה, וכשהוא עושה תשובה חדשה הוא מסוגל להתרומם יותר. כך גם הכהן הגדול - כל טבילה מובילה אותו לעבודה חדשה, וכל עבודה מובילה אותו לטבילה חדשה.⁴³

43 ועיין בדבריו של ר' צדוק הכהן מלובלין (צדקת הצדיק קלד): ”פעמים נדמה לאדם שכבר שב ונמחלו חטאיו ואחר זמן חוזר ומתעורר להתמרמר על חטאיו ומרגיש ששני המחשבות אינם דמיון. ובאמת שניהם אמת דקיימא לן עבירות שהתודה יום הכיפורים זה, חוזר ומתודה ביום הכיפורים הבא ואפילו בעבירות שההלכה דלא זו משם עד שמוחלין לו והרי גם זה אמת. רק כמו שאין שיעור לכל מעלות האדם במדריגתו כך אין שיעור למדריגות התשובה. וכפי מעלת האדם והשגתו כך הוא תשובתו... וכשהוא במדריגה התחתונה כבר תיקן כפי מדריגתו החטא וכן בכל דרגין ועולמות ואין עוד רושם. ומכל מקום כשמתעלה חוזר החטא בכל תוקפו ודבר זה עמוק בחכמה“.

נספח: הטבילה הראשונה

הטבילה הראשונה של הכהן הגדול ביום הכיפורים נעשית לפני לבישת בגדי הזהב הראשונים (המשמשים לעבודת תמיד של שחר). טבילה זו איננה מיוחדת ליום הכיפורים, וכל כהן שנכנס למקדש לעבוד מחויב בה. בתוקפה ובטעמה של טבילה זו נחלקו התנאים, כפי שמובא בגמרא (ל):

שאלו את בן זומא: טבילה זו למה? אמר להם: ומה המשנה מקודש לקודש, וממקום שענוש כרת למקום שענוש כרת - טעון טבילה, המשנה מחול לקודש וממקום שאין ענוש כרת למקום שענוש כרת - אינו דין שטעון טבילה? רבי יהודה אומר: סרך טבילה היא זו, כדי שיזכור טומאה ישנה שבידו ויפרוש.

אם כן, נחלקו בן זומא ורבי יהודה האם חובת הטבילה בתחילת כל יום היא חובה מן התורה או מדברי חכמים. לאור זאת יש לדון במעמדה של הטבילה הראשונה יום הכיפורים: האם היא נחשבת כטבילה של כל יום, וממילא לדעת רבי יהודה היא מדרבנן בלבד, או שמא היא חלק מחמש הטבילות של יום הכיפורים שכולן מדאורייתא.

במשנה (ל) נאמר:

חמש טבילות ועשרה קדושין טובל כהן גדול ומקדש בו ביום, וכולן בקדש על בית הפרוה, חוץ מזו בלבד.

המשנה מחלקת בין ארבע הטבילות האחרונות, שנעשות "בקדש" לטבילה הראשונה שנעשית בחול. רש"י על אתר (ד"ה חוץ) הסביר את משמעותו של חילוק זה:

חוץ מזו - הראשונה, שאינה באה חובה ליום הכפורים דהא כל יומא נמי איתא, אבל טבילות הבאות חובה ליום הכפורים כתיב בהן במקום קדוש.

כדברים אלו כתב רש"י גם לקמן (לב: ד"ה מה) על דברי הגמרא "מה קידוש במקום קדוש אף טבילה במקום קדוש":

אף טבילות הבאות מחמת מחלפות היום - במקום קדוש, אבל טבילה ראשונה לא ילפת מיניה, דהא לאו דאורייתא היא.

מדברי רש"י עולה גם שהוא פסק כרבי יהודה, שהטבילה להיכנס לעזרה בכל יום היא מדרבנן בלבד,¹ ובכך הוא מעמיק את הנתק שבין ארבע הטבילות האחרונות לטבילה הראשונה. כדברי רש"י משמע גם מדברי הרמב"ם (ב, ג) שכתב על תפקיד הטבילה הראשונה:

שאינה אלא להוסיף כוונתו, שאם יזכור טומאה ישנה שבידו יפרוש ממנה בטבילה זו לשמה.²

מאידך, יש מן הראשונים שכתבו שגם הטבילה הראשונה היא מדאורייתא, ואפילו למאן דאמר שטבילה ראשונה בכל יום היא מדרבנן. כך למשל מבואר בתוס' ישנים (לא. ד"ה חמש) שגם רבי יהודה שחולק על הק"ו של בן זומא (הנוזר לעיל) ביום רגיל, מודה לו ביום הכיפורים. גם מדברי הריטב"א (לב. ד"ה והא) משמע שהטבילה הראשונה היא חלק מההלכתא של חמש הטבילות שמחויבות מדאורייתא ביום הכיפורים. הרמב"ן במלחמות (א. מדפי הרי"ף) אף גזר מכך השלכה מעשית וכתב (בדעת בעל המאור) שכל חמש הטבילות צריכות להיעשות ביום ולכן גם אם טבל לתרומת הדשן בלילה צריך יהיה לשוב ולטבול טבילה ראשונה.

נראה שמחלוקת ראשונים זו יסודה כבר בדברי הירושלמי (א, ג):

מעמידין אותו בשערי מזרח: איכן היו מעמידין אותו מבפנים או מבחוץ? אין תימר מבפנים, כ"י דתנינן תמן חמש טבילות היה שם באותו היום אחת שלא היה אדם נכנס לעזרה לעבודה אפי' טהור עד שיהא טובל, וארבעה מחמת יה"כ. אין תימר מבחוץ כולהן מחמת יום הכפורים.

הירושלמי מתלבט בין שתי דרכים בהבנת תפקיד הטבילה הראשונה: הכשר כניסה לעזרה כמו בכל יום, או חלק מן הטבילות הייחודיות ליום הכיפורים.³

מסתבר, שמעמדה של טבילה זו נובע מן החקירה שבה עסקנו לעיל. אם נראה את הטבילה כמקדימה כל אחד משלבי עבודת היום, אין סיבה לחלק בין השלב הראשון לשאר השלבים, ויש צורך בטבילה גם לפני לכישת בגדי הזהב הראשונים.⁴ אך אם נראה את הטבילות

1 החזון איש (או"ח קכו, כג) הקשה על דעה זו מכך שמבואר בגמרא שלרבי מאיר יש שני קידושים גם סביב הטבילה הראשונה, עיי"ש.

2 משמעותם הפשוטה של דברי הרמב"ם היא שטבילה זו מדרבנן, כמו טבילת כל כהן בכניסתו לעזרה לדעת רבי יהודה, וכן כתב הכסף משנה על אתר. כך גם יתיישבו דברי הרמב"ם עם שיטתו (ב, ב) שהביא להלכה את דברי רבי יהודה שרואה את שתי הטבילות כפתיחה וחתימה של העבודה בבגדי לבן. עם זאת, רבים מן האחרונים הבינו שלדעת הרמב"ם יש גם בטבילה הראשונה דין דאורייתא המיוחד ליום הכיפורים, עיין שו"ת משפט כהן (קטז) ושיעורי הגרי"ד (ל).

3 הקשר בין חקירה זו לשאלת מקום עמידתו של הכהן הגדול בשער המזרח מעורפל מעט (עיין פני משה וקרנן עדה שם), ויש אף שהציעו להפוך את הגרסה בירושלמי (שו"ת משפט כהן סי' קטז) ואכמ"ל.

4 אלא אם נאמר שמשום שאין בהם כל זכר ליום הכיפורים הם נחשבים כעבודה רגילה של כל השנה. ואכן, תיאור עבודת יום הכיפורים בתורה מתחיל לאחר מעשי בגדי הזהב הראשונים. נקודה זו קשורה גם לדין אודות הצורך בכהן גדול בעבודות אלו, עיין בפרק על תפקיד הכהן הגדול בעבודת היום.

כעוטפות את העבודה בבגדי לבן בלבה, אין מקום לחייב טבילה לפני לבישת בגדי הזהב הראשונים.

לפי העמדה שרואה גם את הטבילה הראשונה כחלק ממערכת הטבילות של יום הכיפורים יש להסביר: מדוע הטבילה הראשונה נעשית בחול ולא בקודש?⁵

התוספות (ל. ד"ה ומה בדעת בן זומא) והתוספות ישנים (לא. ד"ה חמש) כתבו שהטבילה הראשונה דומה באופן עקרוני לשאר הטבילות, בכך שהיא קשורה למעבר ממקום למקום ומעבודה לעבודה. אך בעוד שהטבילות האחרונות הן "מקודש לקודש" וראוי להן שתייעשינה בקדש, הרי שהטבילה הראשונה מבטאת את המעבר מן החול אל הקדש וממילא היא נעשית לפני הכניסה אל הקדש.⁶

אמנם, אפשר לראות את ההבדל בין מקומות הטבילה כמשקף פער מהותי יותר באופי הטבילות. כך למשל הסביר הגר"ד בשיעוריו (ל.) שהטבילה הראשונה נעשית בחול משום שהיא רק מכשיר לעבודת היום, בניגוד לטבילות האחרונות שהן חלק מסדר העבודה.⁷

לסיום, נציע הצעה נוספת בהבנת תפקידה של הטבילה הראשונה, בכדי להבין מדוע יש בה צורך ביום הכיפורים למרות שאין היא סמוכה לעבודה בבגדי לבן. פתחנו את דברינו בכך שלא מצינו בתורה ציווי על טבילה כחלק מסדר עבודה שאינו מגיע כתגובה לטומאה כלשהי. לכלל זה ישנו יוצא מן הכלל אחד המופיע בפרשת ימי המילואים (שמות כט, ד):

וְאֵת אֶהָרָן וְאֵת בְּנָיו תִּקְרִיב אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמַּיִם.⁸

ציווי זה, שנשנה בפרשת פקודי (שמות מ, יב) ובוצע בפרשת צו (ויקרא ח, ו), איננו קשור לבגדי לבן, שהרי הבגדים שאותם לבש אהרן שם הם בגדי זהב רגילים, ואיננו קשור לעבודה

5 נעיר כי לפי פשטי המקראות נעשות כל הטבילות הקשורות ללבישה בחול, ורק הטבילה שעם הפשיטה נעשית בקדש, עיין פרקי מועדות לרב מרדכי ברויאר (חלק ב עמ' 552-503).

6 וכעין זה מבואר בספר זבחי שלמים (תקוני כהן גדול תקון ה, עמ' 28) שהטבילה הראשונה הייתה בחול משום שהיא מבטאת את היציאה מעולם החול אל הקדש, בניגוד לשאר הטבילות שמבטאות יציאה מקודש לקודש.

7 בהקשר זה יש להעיר על נפקא-מינה מעשית בין שיטת רש"י והרמב"ם לשיטת התוס' והת"י. לפי העמדה הראשונה הטבילה הראשונה נעשית בחול משום שאין מקור לכך שתיעשה בקדש. ממילא מסתבר שמותר יהיה לכהן לטבול בקדש אם רצונו בכך, וכך מפורש בדברי הרמב"ם (ב, ג): "שהוא רשאי לטבול אותה בחול". אמנם לפי התוס' והת"י חייב הכהן לטבול את הטבילה הראשונה בחול דווקא, קודם שייכנס לעולם הקדש.

8 אמנם עיין פסיקתא זוטרתא שם שהציווי הוא על קידוש ולא על טבילה, ודלא כפי שפירשו המפרשים על אתר.

מיוחדת שנעשית לפני ולפנים. באופן פשוט, טבילה זו היא חלק מתהליך החינוך שנדרשים אהרן ובניו לעבור קודם שיוכלו לשמש במשכן.

אין זו הפעם היחידה שבה אנו מוצאים יסודות של חינוך בעבודת יום הכיפורים. את דין הפרשת הכהן הגדול שבעה ימים קודם יום הכיפורים הסביר הירושלמי (א, א) כך:

בזאת יבא אהרן אל הקדש כאמור בעניין מה אמור בעניין מפרישין אותו כל שבעה ועובד כל שבעה ומחנכין אותו כל שבעה אף זה מפרישין אותו כל שבעה ועובד כל שבעה ומחנכין אותו כל שבעה.⁹

מדברי הירושלמי עולה שהכהן הגדול צריך לעבור תהליך של חינוך לפני עבודת היום,¹⁰ וממילא אפשר להסביר את הצורך בטבילה הראשונה בדומה לטבילת אהרן ובניו בימי המילואים.¹¹ ואכן, בטבילה זו נאמר בפירוש שהיא נעשית ”פתח אהל מועד“ ולא בתוך אהל מועד עצמו, וממילא מובן מדוע הייתה הטבילה הראשונה ביום הכיפורים נעשית על גבי שער המים (לא.).

ייתכן שלקישור זה רמז הספרא (מכילתא דמילואים א, ה), בדבריו על הפסוק המתאר את רחיצת אהרן ובניו בימי המילואים:

ויקח משה את אהרן ואת בניו וירחץ אותם במים... באותה שעה זכו בטבילת יום הכפורים.¹²

9 נוסח דומה של הברייתא מופיע גם בבבלי (ד), ועיין בפרק על פרישת הכהן הגדול קודם יום הכיפורים.

10 מדוע יש צורך להנך את הכהן הגדול לפני יום הכיפורים? הגר"ד בשיעוריו (יב) ביאר שביום הכיפורים נוספת לכהן הגדול, מלבד קדושת הגברא שלו, גם קדושת חפצא של כלי שרת שבאה לידי ביטוי בין השאר במעשה החפינה.

11 נראה שגם האור שמח (עבודת יום הכיפורים א, ג) הבין שהטבילה הראשונה ביום הכיפורים היא מדין הטבילה של ימי המילואים, עיי"ש.

12 ועיין בפירוש הראב"ד שם שכתב שהכוונה היא לטבילה שהיה הכהן טובל במהלך פרישתו שבעת ימים קודם יום הכיפורים.